

Marika Tandefelt

Elever skriver svenska

I artikeln presenteras Ulla Lauréns doktorsavhandling om tvåspråkiga och enspråkiga skolelevs skriftliga produktion. Marika Tandefelt är tvåspråkighetsforskare och ordförande för Svenska språknämnden i Finland.

I våras disputerade Ulla Laurén vid Vasa universitet på en avhandling om tvåspråkiga och enspråkiga elevers skriftliga produktion. Därmed slutförde hon ett arbete som på sätt och vis startade i början av 1980-talet, då hon undersökte valet av skolspråk, och som sedan fortsatte med en undersökning av språkfel och interferens hos tvåspråkiga skolelever i början av 1990-talet. Dessa inledande studier har nu utmynnat i en undersökning där tvåspråkiga elevers skriftliga produktion studeras ur flera synvinklar.

Ulla Laurén har gått grundligt till väga och hon redogör också öppet och detaljerat för valet av

metoder, variabler och informanter. Avhandlingen är väl strukturerad, presentationen av de undersökta variablerna och diskussionen kring resultaten konsekvent genomförd och slutsatsdragandet tillbörligt försiktigt.

Syftet med Ulla Lauréns avhandling är att undersöka om tvåspråkiga elever när de skriver uppsats på något märkbart sätt avviker från enspråkiga i fråga om språkanvändning och i fråga om fel. Avvikelsen kan vara såväl positiv (de tvåspråkiga producerar bättre texter) som negativ (de skriver sämre).

De variabler som Ulla Laurén har valt för att bedöma elevernas skriftliga produktion skall enligt författaren också återspegla skribenternas kreativitet. I bakgrunden ligger tanken att de tvåspråkiga eleverna kan ha kognitiva fördelar av sin tvåspråkighet och att den kanske tar sig uttryck i en större kreativitet. Enligt vissa tvåspråkighetsforskare är det nämligen stimulerande för individen att växa upp med två språk. En sådan uppväxt kan t.ex. leda till ett rörligare intellekt, en bättre analytisk förmåga och en större språklig medvetenhet.

De enspråkiga och tvåspråkiga eleverna i undersökningen motsvarar varandra i fråga om socioekonomisk bakgrund, kön, ålder och årskurs. De är klassificerade som enspråkigt svenska eller tvåspråkiga utgående från uppgifter i en mycket detaljerad enkät. Här vill jag sticka in en kritisk kommentar: den som inte känner till Vasa som språkmiljö, och den som inte känner till hela Svenskfinland som språkmiljö, lämnas i sticket av Ulla Laurén. Bakgrundsuppgifter om både talgemenskapen och till en del om de undersökta eleverna står att hämta i tidigare arbeten. Dessa är kanske inte alltid så lätta att få tag på om man t.ex. är sverigesvensk eller en "vanlig" läsare som inte följer med utgivningen av institutionspublikationer.

Ett finmaskigt nät av variabler

Eleverna i årskurserna tre, sex och nio har skrivit uppsatser som sedan har nagelfarits, manglats i dator och utsatts för gängse statistiska beräkningar. Ulla Laurén har tittat på *komplexiteten* i uppsatserna med variabler som ord per mening, bisats per mening, substantiv per ord och uppsats, sammansatta substantiv per ord m.m. *Produktiviteten* har mätts t.ex. med hjälp av uppsatsernas längd. Studier av den syntaktiska variationen och av variationen hos sammansatta substantiv ger underlag för en bedömning av hur *varierande* språket i uppsatsen är. För att komma åt det hon kallar *unikhet* har Ulla Laurén undersökt hur ovanliga de sammansatta substantiven, adjektiven och participen är. Till detta kommer *felanalys* (med variabler som stavfel, sammanskrivningsfel och lexikala fel m.m.).

De resultat som Ulla Laurén kommer fram till jämförs med varandra och ställs mot olika bakgrundsvariabler såsom vitsord på skolbetyget, social bakgrund, språk i hemmet, närmiljöns och kamraternas språk, massmedier och läsning i hemmet samt elevernas självskattade språkfärdighet i svenska och finska. Det är alltså ett finmaskigt nät av beroende och oberoende variabler som Ulla Laurén utnyttjar, men fångsten är ringa om man med fångst avser "fula fiskar som skriver svenska illa".

Ulla Laurén konstaterar att de tvåspråkiga eleverna "i stort sett har uppnått lika hög skriftspråklig kompetens i fråga om de undersökta variablerna som sina jämnåriga enspråkiga skolkamrater". Som ett resultat av felanalysen, där de tvåspråkiga verkligen skiljer sig från de enspråkiga, nämner Laurén fel som kan förklaras som interferens, dvs. som påverkan från finskan. Här förekommer typiskt nog både syntaktiska och lexikala fel.

Integrerad och icke-integrerad interferens

Speciellt intressant är konstaterandet att också det författaren kallar integrerad interferens är vanligare bland de tvåspråkiga än bland de enspråkiga. Med integrerad interferens avses ord och uttryck som i och för sig beror på finsk påverkan, men som är etablerade i finlandssvenskan och kan användas också av enspråkiga finlandssvenskar. Som exempel på integrerad fraseologisk inter-

ferens ges bl.a. val av prepositionsuttrycket *berätta åt någon* (i stället för *berätta för någon*). Som exempel på icke-integrerad fraseologisk interferens står *hända åt någon* (i stället för *hända någon*).

Exemplen visar att det är omöjligt att dra en gräns mellan det etablerade och det icke-etablerade i finlandssvenskan. Själv var jag inte bekant med den första typen av över- och felanvändning av prepositionen *åt* förrän jag mötte mina nuvarande studenter som inte bara *berättar åt*, utan också *ringer åt någon* (i stället för *ringa till någon*). Däremot är uttrycket *något händer åt någon* mig väl bekant sedan decennier tillbaka. Intuitivt känner jag på mig att det sistnämnda uttrycket är ett exempel på den helsingforssvenska som talas av lågutbildade personer.

Ulla Laurén är fullt medveten om svårigheten att dra en klar gräns i grumligt vatten. Hon redogör också noga för hur hon har gått till väga och vilka källor hon har stött sig på. Med min kommentar ovan ville jag bara illustrera att regionala och sociala skillnader gör det praktiskt taget omöjligt att lyckas. Det är inte bara brist på nedskreven kunskap om dagens finlandssvenska som ställer till det för språkforskaren. Språket självt med dess rika – genom olika miljöer, sammanhang och tider böljande – variation låter sig egentligen inte klämmas in i hanterliga kategorier som rätt och fel, accepterat och icke-accepterat.

I sin avhandling spekulerar Ulla Laurén i om den rikligare förekomsten av sådana finlandismer beror på att de tvåspråkiga prefererar en variant som liknar det finska uttryckssättet. Detta är inte en osannolik förklaring. En viss överanvändning av det som förefaller eller verkligen är gemensamt för bägge språken på bekostnad av andra helt acceptabla men mer språkspecifika uttryckssätt märks t.ex. också i tvåspråkiga vuxnas syntax.

Ur språkvårdssynpunkt är detta ett förskräckande resultat: Vi förlorar ord och uttryckssätt som är unika för det svenska språket och bevarar (hör, lär oss och minns) sådant som har en direkt motsvarighet på finska. I ett litet längre perspektiv betyder detta att vårt språk förblir svenska, men en smalare, tunnare och mindre variationsrik variant av språket.

De som läser skriver bättre

Bakgrundsvariablerna förefaller inte heller att kunna ge någon förklaring till brister och förtjäns-

ter i elevernas uppsatser. Trösterik för varje rättvis lärare är förmodligen slutsatsen att många fel i en uppsats faktiskt också resulterar i ett lågt vitsord på betyget. Glädjande för varje modersmålslärare är att mer läsning ger färre lexikala fel. För de tvåspråkiga elevernas del verkar det som om läsning skulle korrelera positivt med förekomsten av just adjektiv och particip. Den som bekymrar sig för de sociala klyftorna i samhället kan finna hugsvalelse i att den socioekonomiska bakgrunden inte har något tydligt samband med vare sig fel- eller performansvariabler. Laurén påpekar att läsvanorna i hemmet, och attityderna till läsning och skrivning över huvud taget, är viktigare än föräldrarnas sociala position i sig. Också andra forskare har kommit fram till liknande resultat när de har undersökt läsförståelse och rättskrivning. Läsningens betydelse som en väg till språket och därigenom som en väg till skolframgång oavsett utgångspunkt bevisas än en gång.

De tvåspråkiga eleverna når alltså enligt Ulla Laurén samma skriftspråkliga kompetens som de enspråkiga. Av det här drar hon ytterligare slutsatsen att tvåspråkigheten inte har gett eleverna någon kognitiv fördel som kunde ha kommit till uttryck som en större kreativitet. Man kan emellertid med Ulla Laurén undra om de variabler hon har använt verkligen har mätt den språkliga kreativiteten och inte något annat. En större kreativitet kommer kanske till uttryck som ett mindre konventionellt grepp på skrivuppgiften som helhet eller som en förmåga att skapa egna språkliga bilder. Vidare kan man fråga sig om elevgrupperna trots matchningen har varit alltför heterogena för att möjliggöra en observation av gruppskillnader. Frågetecknen är många och de är inte lätta att rätta ut.

Vilka slutsatser kan vi dra?

Att fånga kreativitet, att mäta språkfärdighet över huvud taget och alldeles speciellt att studera språkfärdighet i tillväxt hos barn är lindrigt uttryckt svårt. Ulla Laurén skall ha en eloge för att hon har

försökt, för att hon har varit minutiös i sitt arbete och för att hon inte har förfallit till enkla slutsatser. Hon kan inte heller lastas för att spännande, dramatiska eller överraskande resultat saknas. Avhandlingen ger i mitt tycke inte så mycket ny information, men den bekräftar på ett sakligt och opretentiöst sätt att de tvåspråkiga eleverna är svåra att skilja från de enspråkiga i den finlandssvenska skolan.

I avhandlingens sista stycke skriver Ulla Laurén: "Slutligen bör det framhållas att resultatet, dvs. i stort sett inga tydliga skillnader mellan de tvåspråkiga och de enspråkiga eleverna, i och för sig är positivt." Slutsatsen är förmodligen rimlig och riktig, men diskussionen i avhandlingen borde inte sluta där. Låt mig avsluta med en positiv och en negativ slutläm.

Visst sjutton är det positivt om de tvåspråkiga når samma resultat som de enspråkiga! Om författarens slutsats kan generaliseras till orter med en annan språkbalans än i Vasa är detta resultat egentligen oerhört spännande. Det betyder nämligen då att en viktig del av landets språkpolitik är riktig. Om den finlandssvenska skolan lyckas med att jämma ut skillnader mellan barn med olika språklig bakgrund är vi faktiskt på rätt väg.

Men tänk om de här två elevgrupperna inte är lika bra, utan snarare lika dåliga? Tänk om de alla är märkta av att leva i en miljö som inte ger likvärdig stimulans på bägge språken? Då är resultatet inte endast negativt, utan fatalt!

Detta betyder inte att jag tvekar på Ulla Lauréns forskningsresultat. Hon har, som jag nämnde i början, gjort ett grundligt och gediget arbete. Jag vill endast understryka att vi inte kan slå oss till ro, utan att vi fortfarande behöver utforska när och hur tvåspråkigheten utvecklas bäst. Ulla Lauréns avhandling ger oss dessutom vinkar om när skolan och språkvården skall vara på bettet: vi måste lära oss mer om interferens och utveckla ett sätt att motverka tendensen att skriva och tala "svenska på finska".

Ulla Laurén, *Tvåspråkiga och enspråkiga skolelevs skriftliga produktion. Performans och kreativitet*. Acta Wasaensia nr 37. Vasa 1994. 243 s.